

А. Ф. Шушкевич

НАРОДНА ЛЯЛЬКА

ТЕХНОЛОГІЯ ВИГОТОВЛЕННЯ

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА — БОГДАН

УДК 745
ББК 85.125
Ш 98

Шушкевич А.Ф.

Ш 98 Народна лялька. Технологія виготовлення : навчально-методичний посібник / А.Ф.Шушкевич. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2023. — 200 с. + 8 с. : вкл. : іл.

ISBN 978-966-10-7330-1

Навчально-методичний посібник підготовлений за програмою варіативного модуля «Технологія виготовлення української народної ляльки-оберега» до навчальної програми «Технології» 10-11 класи. Посібник стисло охоплює основні методичні рекомендації щодо організації та проведення уроків, містить інструкційно-технологічні картки для проведення занять та ілюстрації готових виробів, які наочно доповнюють теоретичний матеріал.

Автор сподівається, що матеріали посібника допоможуть у роботі вчителям трудового навчання, керівникам гуртків та студій декоративно-ужиткового мистецтва, а також усім, хто бажає створювати народну ляльку.

УДК 745
ББК 85.125

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

Навчальне видання

ШУШКЕВИЧ Алла Федорівна

НАРОДНА ЛЯЛЬКА

Технологія виготовлення

Головний редактор *Богдан Будний*
Редактор *Петро Ктитор*
Обкладинка *Ростислава Крамара*
Комп'ютерна верстка *Зоряни Сидор*
Технічний редактор *Оксана Чучук*

Підписано до друку 03.12.2022. Формат 70x100/16. Папір офсетний.
Гарнітура Таймс. Умовн. друк. арк. 22,32+0,65 вкл. Умовн. фарбо-відб. 22,32+2,60 вкл.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 4221 від 07.12.2011 р.

Навчальна книга – Богдан, просп. С. Бандери, 34а, м. Тернопіль, 46002

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м. Тернопіль, 46008

тел./факс (0352) 52-19-66; 52-06-07; 52-05-48
office@bohdan-books.com www.bohdan-books.com

ISBN 978-966-10-7330-1

© Навчальна книга – Богдан, 2023

ЗМІСТ

Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретичні відомості до уроків.....	6
1. З історії народної ляльки.....	7
2. Українська народна лялька-мотанка	10
3. Класифікація народних ляльок.....	14
Розділ 2. Технологія виготовлення народної ляльки з тканини	17
1. Лялька Немовля (Пеленашка)	18
2. Лялька Кувадка.....	19
3. Лялька Круп'яничка.....	19
4. Вепська лялька	20
5. Лялька Травниця.....	21
6. Лялька Щастя	23
7. Українська народна лялька-мотанка	24
8. Одяг для ляльки	29
Розділ 3. Плани уроків	31
Варіативний модуль «Технологія виготовлення народної ляльки (5-6 класи)»	31
Уроки 1–2	34
Урок 3–4	39
Урок 5–6	42
Уроки 7–8	46
Уроки 9–10	53
Уроки 11–12	58
Уроки 13–14	65
Уроки 15–16	69
Уроки 17–18	72
Урок 19–20.....	76
Варіативний модуль «Технологія виготовлення української народної ляльки-оберега». До навчальної програми «Технології». 10-11 класи	82
Урок 1	88
Урок 2	93
Урок 3	101
Урок 4.....	107

Урок 5	114
Урок 6.....	119
Урок 7.....	124
Урок 8	128
Урок 9.....	131
Урок 10	134
Урок 11.....	137
Урок 12.....	144
Урок 13.....	151
Урок 14	156
Урок 15.....	161
Урок 16	165
Урок 17.....	171
Урок 18.....	177
Урок 19	181
Урок 20.....	182
Додаток. Творчий проект: «Народна лялька»	187
Використана література.....	200

ВСТУП

Лялька — дуже стародавня іграшка, адже відомо, що найдавнішим єгипетським лялькам — близько 4 тис. років. Упродовж тисячоліть лялька не втратила своєї актуальності, і це, напевно, єдина іграшка, котра супроводжує людину все життя. У дитинстві — це забавка, граючись з якою, малеча пізнає світ. Найперші уроки виховання через гру давала дитині материнська лялька, яка виконувала роль опікунки, коли маля саме засинало, а мати мусила йти до роботи. Лялька своєю німою присутністю дозволяла дитині вільно вправлятися у навичках мовлення. Для дівчинки лялька — не просто забавка. Граючись з нею, маленька виконує роль матері, бо в кожній дівчинці вже записана ця споконвічна програма материнства. Ганчір'яна саморобна лялька була предметом, через який діти ознайомилися з життєвим устроєм, обрядами і традиціями свого народу. Саме тим зумовлене особливе місце цієї народної іграшки в культурі слов'янських націй. Народна лялька — це іграшка, творцем якої є народ, вона має певні технологічні особливості конструювання, які передаються від старшого покоління молодшому. Вона з самого початку свого виникнення була пов'язана з народними обрядами та ритуалами, виготовлялася до певних дат і подій та з різних приводів (весілля, посухи, народження, хвороби тощо). Така лялька майже завжди була яскравою, строкатою, таємничою, язичницькою. Та найголовніше те, що всі ляльки, яких відшукали у різних областях України, виготовлялися одним способом — вузловим. То був найпростіший спосіб, котрий свідчив про споконвічний хліборобський рід занять місцевого населення.

Народні ляльки упродовж століть змінювалися, але в них зберігалися основні традиційні принципи декоративного силуетного зображення, простота і лаконізм, декоративність, святковість. Цінність такої ляльки полягає у залученні підростаючого покоління до відродження і збереження національних традицій, національної самобутності. Сьогодні ми спостерігаємо, що багато речей, які вже частково забулися, речей з минулого повертається до нас, але для сучасних людей вони набули трошки іншого значення. Якщо раніше вони мали обрядовий зміст і були глибоко символічними, то сьогодні переважно втратили цю складову і перетворилися на мистецтво.

Сучасний простір наукових публікацій, які стосуються дослідження народної ляльки, досить обмежений. Найповніші дослідження традиційної ляльки здійснено у працях О. Найдена, Л. Герус та М. Грушевського. Продовжують вивчення народної ляльки в сучасних умовах О. Склярєнко, О. Матвієнко, М. Цивін. На сьогодні в Україні немає друкованих видань з технологіями виготовлення народних ляльок, якими могли б скористатися вчителі трудового навчання і технологій, що працюють за відповідною програмою. Цю прогалину автор спробувала заповнити, створивши даний посібник.

Розділ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ВІДОМОСТІ ДО УРОКІВ

Стара лялька

У коморі стояла велика, дерев'яна скриня, в якій зберігалася купа старого мотлоху. Колись ці речі були нові і комусь потрібні, а тепер лежали в темній скрині, давно забуті. Серед всякої всячини лежала стара лялька. Вона була незвичайною: замість очей на голові мала намотаний хрест, а одяг складався з намотаних клаптиків тканини. Ляльці було багато років, і давно ніхто не згадував про неї.

Якось непосидюча дівчинка Ганнуся, яка приїхала до бабусі в село, заглянула до тієї старезної скрині і знайшла ляльку.

— Ой ! Як же це я раніше не бачила її? — здивувалася дівчинка.

Ганнуся схопила іграшку і прожогом побігла до бабусі Уляни.

— Бабусю, поглянь, яка дивна лялька, — раділа Ганнуся.

— Це Мотанка — лялька моєї бабусі, — усміхнулася бабуся Уляна.

— А чому в ляльки немає очей? — запитала дівчинка.

— А тому, що це лялька чарівна, вона має оберігати дитину від усього лихого, — сказала бабуся. — Кожна людина на землі

мріє мати оберіг, який захистить її від зла та біди, який допоможе виконати найзаповітніше бажання та дасть сили побороти усі негаразди. У нашого народу здавна існував такий оберіг — це лялька-мотанка.

— Бабусю, розкажи, а чому лялечку вважають оберегом? — попросила дівчинка.

— А давно це було. В якомусь царстві жив-був купець, — почала свою розповідь бабуся Уляна. — Дванадцять років жив він у шлюбі і прижив тільки одну доньку, Василинку. Так сталося, що його дружина важко захворіла. Вмираючи, купчиха закликала до себе доньку, вийняла з-під ковдри ганчір'яну ляльку, віддала їй і сказала: «Слухай, Василюнько! Пам'ятай і виконай останні мої слова. Я вмираю і разом із материнським благословенням залишаю тобі ось цю ляльку; бережи її завжди при собі і нікому не показуй, а коли прийде до тебе якесь горе, дай їй поїсти і запитай у неї поради. Поїсть вона і скаже тобі, чим зарадити лиху...» Дівчинка виконувала наказ матері, і лялька завжди допомагає їй здійснити усі завдання, виконати усі забаганки лихої мачухи, вийти переможницею в символічному поєдинку з Бабою-Ягою і зрештою здобути щастя й добробут.

1. З ІСТОРІЇ НАРОДНОЇ ЛЯЛЬКИ

Найдавніший зразок оберега — жіноче божество, яке було поширеним практично в усіх народів. Берегиня — мати всього живого, первісне божество-захисник людини, богиня родючості, природи та добра. З часом Берегиня стала охоронницею дому, її скульптурки були в хатах, зображення-амулету носили на шії.

Образ Берегині дійшов до нас у вишивці: на обрядових рушниках, у жіночому одязі бачимо стилізовану жіночу постать, найчастіше — з піднятими руками (знак захисту), іноді з прибогами — конями по обидва боки.

Із X ст., тобто з часу прийняття християнства, символічний зміст Берегині (Венери, Рожаниці) перенісся на образ Богородиці.

Історія української ляльки сягає сивої давнини. Деякі вчені починають її з часів так званої «Трипільської культури» — давньої цивілізації, що існувала на території сучасної України (VI — III тис. до н. е.). У племен трипільської культури існував культ жінки, про що свідчить велика кількість глиняних фігурок жінок,

знайдених під час розкопок майже на всіх поселеннях трипільців, які, очевидно, були уособленням плодючості і врожайності та втіленням богині — покровительки домашнього вогнища. Так само культ жінки-Берегині — стилізованої жіночої фігурки з піднесеними для благословення руками — і сьогодні можна знайти на українських вишиванках і писанках. Ймовірно, що саме ці культові жіночі фігурки з глини могли бути прообразом української ляльки-мотанки.

Були знайдені посудини, які нагадують українські горщики-близнята, керамічні писанки, орнамент котрих простежується на сучасних писанках, і маленькі посудинки з кераміки, що, можливо, використовувались як іграшковий посуд під час дитячих ігор. Це свідчить про наявність у трипільців ляльки як головної дитячої іграшки. Трипільці були хліборобами, вони вирощували льон, коноплі, мали розвинене ткацтво. Можливо, ганчір'яна лялька створена саме в ті часи.

В язичницький період на перший план виходила обрядова та ритуальна роль ляльки, пов'язана з поклонінням численним богам, вірою в предків, злих і добрих духів та здійсненням магічних обрядів, що мали на меті захистити людину від бід і неприємностей. Лялька була не просто іграшка. Це був своєрідний оберіг. Не випадково характерною рисою ляльки-мотанки є відсутність обличчя. За уявленнями язичників, через обличчя в ляльку вселяється душа. А душа буває доброю чи поганою. Східні слов'яни вірили, що в мотанці живе дух предків і що вона може передавати досвід з покоління в покоління, приносити їм багатство та успіх. Вважалося також, що лялька є посередником між живими й тими, кого на цьому світі вже немає, а також тими, хто ще не народився. І до сьогодні вважають, що лялька зроблена з ниток льону або коноплі, має сакральне значення.

Ляльку завжди виготовляли з певною метою, з різними побажаннями, наділяли всілякими символічними значеннями: на щасливу долю, для сприяння потаємним бажанням, для встановлення гармонії між людиною і природою, на успіх і здоров'я, на добро і злагоду. Вважалося, що виготовлені власними руками ляльки несуть у собі позитивну енергетику, здатні захистити сім'ю від лиха, посприяти у тій чи іншій роботі.

Так звана Очисна лялечка допомагала позбутися «поганої» енергетики в будинку. Наприклад, після сімейної сварки жінка відкривала вікна, двері, брала в руки ляльку і, використовуючи її як символічний віник, вимітала весь негатив геть з хати. Купавка — це обрядова лялька-одноденка з обов'язковими різнокольоровими стрічками на ручках-паличках. Її робили перед початком купального сезону, на свята Горпини Купальниці та Івана Купала, сплавляли по воді. Після цього ритуалу всім дозволялося плескатися і пірнати у водоймах скільки душею завгодно. Веснянки-Мартинічки — нитяна пара лялечок білого (зимового) і червоного (літнього) кольорів. Використовувалися в обряді закликання весни. Мартинічки вивішувалися на гілках дерев, щоб повернути-наблизити прихід тепла. Масляна — величезна лялька з дерева та соломи, обов'язково ряджена в одяг з текстилю. Її робили в кінці зими під час масляного тижня і спалювали відразу після виготовлення. Згоряючи, лялька заодно перетворювала в золу і попіл весь той духовний негатив, що накопичився у людей за довгу зиму. Зозуля — лялечка, разом з якою дванадцятирічні дівчатка-підлітки вступали в пору зрілого дівочтва, оголошували себе дівчатами. Обряд проводили перед Трійцею — йшли далеко в ліс, співали там пісні, водили хороводи, а також символічно ховали ляльок-зозуль. При цьому дівчата присягалися бути в майбутньому хорошими матерями. Зозулі

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.